

A MAGYAR ARISZTOKRÁCIA TÁRSADALMI-KÖZÉLETI KAPCSOLATAI
ÉS SZEREPVÁLLALÁSA

SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE 26.
(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Sorozatszerkesztő:

PAPP KLÁRA

A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása

SZERKESZTETTE:

PAPP KLÁRA, PÜSKI LEVENTE és NOVÁK ÁDÁM

DEBRECEN, 2019

KIADJA A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE

A borítót tervezte:

GYARMATI IMRE
grafikus

A kötetet lektorálta:

BARTA JÁNOS
professor emeritus,

Technikai szerkesztő:

HERMÁN ZSUZSANNA

A kötet kiadását támogatta:

az NKFI K 120197 számú pályázata,
a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája,
a DE Nemzetközi Inter-regionális Társadalomtörténeti
és Néprajzi Kutatási Központja

ISSN 2060-9213
ISBN 978-963-490-115-0

© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
BÁRÁNY ATTILA: Zsigmond „utazó” kísérete Aachentől Rómáig (1414–1433)	9
NOVÁK ÁDÁM: Hatalmi reprezentáció és a vörös viasz kapcsolata a késő középkorban	51
GÁLFI EMŐKE: A követ, a komornyik és a katona, adalékok Báthory István fejedelem portréjához	63
BOGDÁNDI ZSOLT: Enyedí Pálfi István (1627–1667) avagy a kolozsmonostori konvent a fejedelmek és a nemesség szolgálatában	71
SZABADI ISTVÁN: Báthory Kristóf erdélyi vajda 1580-as oklevele és a szilágysági reformátusok	81
KÓNYA ANNAMÁRIA: Az arisztokrácia szerepe egyes zempléni mezővárosok vallási életében a kora újkorban	89
MOHÁCSI ENDRE: Főkapitányi kapcsolati háló Szatmárban a 17. század első harmadában	105
BALOGH JUDIT: Béldi Pál kapcsolatrendszere az erdélyi elitben	123
KÓNYA PÉTER: Megjegyzések az arisztokrácia szerepéhez a Rákóczi-szabadságharcban	143
POHILEC SZILVESZTER: A legnagyobb Rákóczi birtok a Schönbornok tulajdonában (1726–1746)	155
PAPP KLÁRA: Sajátosságok az erdélyi arisztokrata nők társadalmi-közéleti kapcsolataiban a 18–19. században	169
NAGY BETTINA: Kellemesi Melczer Lászlóné, gr. Mailáth Mária (1770–1833) özvegyi évei a hozzá írott levelek tükrében	193
EGYED EMESE: Fekete János gróf határátlépései	211
FAZEKAS RÓZSA: Károlyi György útja a lóversenyzés pártolásától a Magyar Gazdasági Egyesület elnökségéig	223

EGYED ÁKOS: Gróf Mikó Imre – az Erdélyi Gazdasági Egyesület újjászervezője	235
OROSZ ISTVÁN: Debrecen nagybirtokosai a 19. század utolsó és a 20. század első harmadában	249
SCHREK KATALIN: Gróf Vay Dániel és a cívis polgárok megmozdulása az 1877–1878-as orosz–török háború idején	263
KERTÉSZ TÜNDE FRUZSINA: Az arisztokrácia szerepe az amerikai magyar emigráció életében a 20. században Kállay Miklós kapcsolati hálóján keresztül	279
ZSOLDOS ILDIKÓ: Károlyiak a tulipánmozgalomban	299
PÜSKI LEVENTE: Károlyi Gyula gróf: egy arisztokrata identitás összetevői	313
VISKOLCZ NOÉMI: A „legerősebb oszlop” – Esterházy Pál herceg mecenatúrája a két világháború közti Magyarországon	325
KUNT GERGELY: „a magyar culturának megmenteni” – Esterházy herceg felelősségvállalásának formái Burgenland elcsatolása idején	347
KEREPESZKI RÓBERT: „Fekete bárányok”. Arisztokraták és a magyar „alvilág” a két háború között	359
BARTA RÓBERT: Márffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) angliai tevékenysége és kapcsolatrendszere	377
KEMÉNYFI RÓBERT: Arisztokraták, kispolgárok, parasztok és egyöntetű süteményeik (<i>Egy főúri család gyermekgondozója és hagyatéka</i>)	393
A KÖTET SZERZŐI	423

MÁRFFY-MANTUANO JUDIT (JUDITH LISTOWEL) ANGLIAI TEVÉKENYSÉGE ÉS KAPCSOLATRENDSZERE

BEVEZETÉS

A magyar arisztokrácia politizáló, közéleti szerepet vállaló tagjainak egy része, családi kapcsolataikat is kihasználva, a 20. században aktív nemzetközi tevékenységet fejtett ki, ami ugyan nem minden esetben hasznosult, de kétségkívül alakította, befolyásolta a Magyarországról külföldön alkotott képet. Ebbe a körbe tartozott Márffy-Mantuano Judit, aki a manapság divatos és az angol nyelvű történetírás által kedvelt kifejezéssel élve a nonkonformista (*nonconformist*) arisztokraták¹ közé tartozott. Persze nem elsősorban azért, mert hölgyként szerzett nemzetközi ismertséget, hanem inkább kalandos, az elvárt és megszokott arisztokrata életmódtól eltérő karrierje, szerteágazó hazai és külföldi kapcsolatai miatt és annak okán, hogy „polgári” foglalkozással rendelkezett (közgazdász és újságíró volt) és életének nagyobb részében ez jelentette számára a megélhetést.²

A tanulmányban Márffy-Mantuano Judit pályafutását és kapcsolatrendszerét elsősorban angliai tevékenysége tükrében vizsgálom. Mindezzel azt kívánom alátámasztani, hogy a két világháború közötti, és részben az 1945 utáni politizáló

¹ A szó eredeti jelentései: 1. Olyan személy, aki a hivatalos anglikán egyházon kívül van. 2. Aki elveti az általánosan elfogadott szabályokat, a szokványostól eltérő módon él és cselekszik. In: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nonconformist> – 2019.01.22. A korabeli brit arisztokrácia köreiből leginkább W.S. Churchill-re alkalmazták ezt a kifejezést. Erről bővebben: John Charmley: *Churchill. The End of Glory*. London, 1993. 7–139.

² Márffy-Mantuano Judit életéről és tevékenységéről mindeddig nem készült összefoglaló történeti munka. 1943-ban Londonban megjelent angol nyelvű könyve (*This I Have Seen*) önéletrajzi ihletésű és pályafutásának első szakzát tekinti át. A továbbiakban ld. még: Lajos Z. Tamás: *Egy rendkívüli utazás*. Pécs, 2017. András D. Bán: *Hungarian-British Diplomacy 1938–1941. The Attempt to Maintain Relations*. London, 2004. 73–74. Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*. Oxford, 2009. Judith, Countess of Listowel = *The Telegraph*, 22, July, 2003. In: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html> – 2018.09.24. *Egy kalandos életű magyar származású újságíró harcos száz éve*. In: https://24.hu/belfold/2003/07/31/egy_kalandos_élet_369_magyar/ – 2018.09.24. Ötvös István: Államvédelem a kalapszalom nyomában. Márffy Mantuano Tamás sikertelen szervezési kísérlete.= *Kommentár*, 2012. 3. sz. Online: http://kommentar.info.hu/iras/2012_2/allamvedelem_a_kalapszalom_nyomaban – 2019.01.22.

*Márfffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) 1903–2003,
a fotó forrása: <https://www.librarything.com/author/listoweljudith>*

magyar arisztokrácia markáns részét alkották a nyugatbarát-anglofil személyiségek, még akkor is, hogyha tevékenységük jórészt az informális kapcsolatok világában, a nagypolitika és a diplomácia második, harmadik vonalában zajlott.³

CSALÁD ÉS PÁLYAFUTÁS

Az 1903. július 12-én, Kaposváron született Márfffy-Mantuano Judit apai ágon a Vas megyei (verseghy) Márffyak (az 1754/55. évi országos nemesi összeírás alapján) és a 12. századig visszavezethető itáliai (olai és modenai) Mantuano családok összeolvadásából, illusztris arisztokratának számított. A Mantuano családi legendárium egy, a szentföldi keresztes hadjáratokban is harcoló lovagig vezette vissza a család eredetét, amit a családi címer szimbolikája is reprezentált (vörös mezőben koronán átszúrt fekete kardot tartó kar; sisakdísz: két fekete sas-szárny között a kard). Ugyanakkor anyai ágon (Maár Ilona) jobbára köznemesi ősök voltak.⁴ A verseghy Márffyak nevét és nemességét 1902-ben ruházták át Mantuano Raoulra, inentől kezdve használták a kettős családnevet (Márfffy-Mantuano). Márfffy-Mantuano Judit édesapja Mantuano Raoul (Rudolf, Rezső) hat nyelven beszélt, diplomataként az Osztrák–Magyar Monarchia római nagy-

³ Az 1945 előtti angol-magyar kapcsolatokra és az angolbarát magyar elite legújabbán lásd: Frank Tibor: *Britannia vonzásában. Angol-amerikai Történelmi tanulmányok*. Bp., 2018.

⁴ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/7-kotet-C-2019.01.22>.

követségén szolgált, közgazdasági szaktudósító és minisztériumi osztálytanácsos volt. Politikai nézeteiről azon túl, hogy Tisza István híve volt, sokkal többet nem tudunk. Az 1903. július 12-én, Kaposváron született Juditnak egyetlen fiútestvére volt, az 1907-ben született Tamás, akinek mozgalmas életútja⁵ számos ponton befolyásolta nővére pályafutását. Márffy-Mantuano Judit 1914 és 1926 között Budapesten élt, viszonylagos létbiztonságban, bár a *The Telegraph* haláláról megemlékező 2003-as cikkében kiemelte, hogy az ifjú hölgy időnként fel-fellobbanó forradalmi radikalizmusát vélhetően az 1918–19-es forradalmak szemtanújaként szerezte. Ezzel együtt mélyen hívő római katolikus volt és felháborította az 1919-es vöröskatonák harsány ateizmusa és egyházellenessége. Az arisztokrata körökben átlagosan induló életpálya azzal vett szokatlan irányt, hogy Márffy-Mantuano Judit 1926 és 1929 között a London School of Economics hallgatójaként közgazdaságtant tanult, a korszak neves, többnyire baloldali, liberális szakembereit hallgatva (Elen Powel középkorász, Harold Laski közgazdász, Leonard Hobhouse szociológus).⁶ A londoni évek alatt érlelődött meg benne az elhatározás, hogy újságírói pályára lép, amit édesapja teljesen haszontalan tevékenységnek tartott: „... *Tudod mit jelent újságírónak lenni? Az egy olyan személy, akit sohasem engednek be egy ház főbejáratán, a zsebében pedig egy állandóan szivárgó tintásüveg van és melleleg sohasem józan.*”⁷

Az apai intelmek ellenére Márffy-Mantuano Judit mégis az újságírói pályára lépett, s döntésében nagy szerepet játszott a munkával járó folyamatos külföldi utazások lehetősége, és az, hogy londoni tanulmányai alatt ismerkedett meg William Hare-el (5th Earl of Listowel),⁸ aki angol-ír származású arisztokrataként baloldali (munkáspárti) nézeteket vallott, ugyanakkor a brit politikai elit első vonalába tartozott. 1932-től folyamatosan a Lordok Házának tagja volt, 1941 és 1944 között a Lordok Házának munkáspárti frakcióvezetője. 1944–1945 között, majd 1947 és 1948 között India és Burma ügyeiért felelős miniszter, később Clement Attlee kormányában postaügyi, majd mezőgazdasági és halászati ügyi miniszterként tevékenykedett. Politikai karrierjét Ghána utolsó brit kormányzója-

⁵ Márffy-Mantuano Tamásról bővebben: Ötvös István: Államvédelem a kalapszalonn nyomában. Márffy Mantuano Tamás sikertelen beszerzési kísérlete. = *Kommentár*, 2012. 2. sz. Online: http://kommentar.info.hu/iras/2012_2/allamvedelem_a_kalapszalonn_nyomaban – 2019.01.22.

⁶ A családban az angliai tanulmányoknak kiemelt jelentősége volt, mert Márffy-Mantuano Judit öccse, Tamás is angliai egyetemre, Cambridge-be járt mielőtt 1930-ban magyar külügyi szolgálatba lépett.

⁷ Judith, Countess of Listowel = *The Telegraph*, 22, July, 2003. Online: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html> – 2018.09.24.

⁸ William Hare, 5th Earl of Listowel (1906–1997) angol-ír származású munkáspárti politikus. Márffy-Mantuano Judit 1933 és 1945 között volt a felesége. Házasságukból 1935-ben egy lány született. Earl of Listowel-ről bővebben: <http://www.thepeerage.com/p3817.htm#i38165> – 2019.01.23. Lányukról, Lady Deirdre Elisabeth Mary Freda Hare-ről bővebben: <http://www.thepeerage.com/p3819.htm#i38190> – 2019.01.23.

ként fejezte be (1957–1960). Márffy-Mantuano Judit családjában William Hare-t időnként kommunistának tartották,⁹ ami persze túlzás volt, mindenesetre Juditot ez nem zavarta és újságíróként inkább profitált férje politikai kapcsolataiból. Noha a Budapesten 1933-ban megkötött házasságuk¹⁰ – ami az év egyik nagy társasági eseménye volt – csak 12 évig tartott, a hagyományos, konzervatív elveket valló Márffy-Mantuano Judit a későbbiekben is, haláláig viselte a Lady (Judith) Listowel és/vagy a Judith Hare nevet és ezzel együtt 1945 után is folyamatosan felhasználta volt férje baloldali, munkáspárti politikai kapcsolatait.

ANGOL ORIENTÁCIÓJÚ LOBBI TEVÉKENYSÉG ÉS KAPCSOLATOK

A rendkívül energikus Márffy-Mantuano Judit 1926 és 1939 között szinte egész Európát bejárta. 1936-ban az Egyesült Államokban is járt és ebben az évben még egy hathetes szovjetunióbeli körutat is tett. Az 1944-ben, már negyedik kiadásban megjelent önéletrajzi ihletésű könyvében¹¹ rövid fejezetek kronologikus sorrendjében írt családjáról, gyerekkoráról, tanulmányairól, utazásairól és az általa készített interjúkról. 1939 augusztusában a Galeotto Ciano gróf olasz külügyminiszterrel készült interjújában burkolt formában ugyan, de felhívta a világ figyelmét a várható német katonai agresszió veszélyeire. 1932 nyarán a berlini Operában találkozott és rövid beszélgetést folytatott Adolf Hitlerrel, aki nem tett rá kedvező benyomást. Ezek után érthető, hogy a nemzetiszocialistákkal kapcsolatban többször is figyelmeztette távoli rokonát, gróf Teleki Pált, akinek egyetemi gazdaságföldrajzi kurzusait 1926 előtt a budapesti egyetemen több alkalommal is látogatta. A Teleki rokonság Márffy-Mantuano Judit öccsének, Tamásnak volt köszönhető, aki 1934-ben Teleki lányt vett feleségül (Teleki Margit Sarolta), akinek édesanyja Teleki Eduardina a kővárvidéki Teleki-ághoz, édesapja, Teleki Domokos a széki Teleki-ághoz tartozott.¹² Márffy-Mantuano Judit 1940

⁹ Lajos Z. Tamás: *Egy rendkívüli utazás*. Pécs, 2017. Online: https://www.novumpublishing.hu/konyvek/eletrajz-politika-kortoertenet/toertenelmi-élettrajzi.html?tx_mdprodukte_pi1%5BshowUid%5D=22906&tx_mdprodukte_pi1%5Bmode%5D=reading&cHash=45f28dc93ed533cf15a102cc5e88ff6f – 2019.01.23.

¹⁰ Eljegyzésükről és közelgő esküvőjükről még a Prágai Magyar Hírlap 1933. május 4-ei száma is közölt egy rövid hírt, kiemelve, hogy a rendkívül művelt és feltűnő szépségű Márffy-Mantuano Judit a cambridge-i egyetemen ismerkedett meg William Hare-el. A cikk azt is hangsúlyozta, hogy a Prágai Magyar Hírlap korábban az újságírónő több írását is közölte. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1933_05/?pg=15&layout=s – 2019.01.23.

¹¹ Judith Listowel: *This I Have Seen*. London, 1944. 327.

¹² <http://www.macse.hu/gudenus/mfat/fam.aspx?id=2571> – 2019.01.23. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Ablonczy Balázsnak a Márffy-Mantuano-Teleki családi kapcsolatok felderítésében nyújtott segítségéért.

májusában Teleki Pál miniszterelnökkel hosszabb interjút készített, amelyben a magyar miniszterelnökkel együtt hangsúlyozta, hogy rendkívüli kockázattal jár a hitleri külpolitikát támogatni és követni. Márffy-Mantuano Judit hasonló figyelmeztetést küldött Ciano-n keresztül Mussolininek is. 1932-ben Berlinben, az akkor már nemzetközi ismertségű magyar újságíró interjút készített Ernst Franz Sedgewick Hanfstaengl-el, a náci párt sajtófőnökével, akit nemzetiszocialista párttársai csak „Putzi”-nak neveztek.¹³ A náci gazdaságpolitikát firtató újságírói kérdésekre Hanfstaengl olyan ostoba válaszokat adott, hogy a dologból nemzetközi botrány kerekedett. Két évvel később, immár Lady Listowel-ként férjével együtt újra Németországba utazott, ahol a frissen felállított koncentrációs táborokban kívánt vizsgálgódn. Ehhez nem kapott engedélyt és William Hare-el együtt felkerült azok listájára, akiket Anglia tervezett német megszállásakor el kellett fogni. A Listowel házaspár tehát ugyanúgy feketelistára került, mint W.S. Churchill későbbi irodalmi- és sajtóügynöke Révész Imre (Emery Reves), aki, felszámolva sajtóirodáját, már 1933-ban elmenekült Berlinből.¹⁴ Márffy-Mantuano Judit éles fasizmus- és náciellenessége, amely az antikommunizmussal együtt egész pályafutását jellemezte, valószínűsíthetően az olasz fasiszta és a német nemzetiszocialista berendezkedés kapcsán szerzett gyakorlati élményekből táplálkozott. Az 1944-ben, immár negyedik kiadásban megjelent első könyvének (*This I Have Seen*) utolsó fejezete¹⁵ hosszan tárgyalja Magyarország német megszállását, nem rejtve véka alá a szerző erőteljes náci és nyilasellenességét. A *Magyarország*, a *Nemzeti Újság*, valamint a *Pester Lloyd* londoni tudósítójaként dolgozó Márffy-Mantuano Juditnak azonban még kiváló arisztokrata kapcsolataival sem volt egyszerű a brit politikai és diplomáciai elit első vonalához férkőznie. Ehhez minden követ meg kellett mozgatnia, amit jól illusztrál az, hogy 1935-ben hogyan jutott el a ritkán nyilatkozó Winston Churchill-hez. Az eset jól illusztrálja a korabeli brit elitben működő politikai, közéleti, informális kapcsolati hálókat: „*A mellőzött és anyagi gondokkal küszködő Churchillt tisztelője, a filmmogul Korda Sándor környékezte meg. Tisztes előleg ellenében felkérte, hogy írjon filmet V. György királyról, aki akkor ünnepelte trónra lépésének harmincadik évfordulóját. Hogy a forgatókönyv formailag is jó legyen Korda elküldte Churchill Chartwell-i kastélyába két legjobb szkriptíróját, Anthony Asquith-et és Bíró Lajost [...] Bíró Lajos felesége, Vészi Jolán, a Pester Lloyd*

¹³ Ernst Franz Sedgewick Hanfstaengl (1887–1975) amerikai–német származású üzletember. Az 1920-as években az NSDAP lelkes támogatója, a *Mein Kampf* és a náci pártlap, a *Völkischer Beobachter* kiadásának egyik finanszírozója. 1933-ig a náci párt sajtófőnöke. Később kegyvesztetté vált, Svájcba, majd az Egyesült Államokba menekült, ahol aktív részese volt a náci elit megismerésével és jellemzésével kapcsolatos amerikai kutatásoknak. Életéről bővebben: <https://www2gravestone.com/people/hanfstaengl-ernst-franz-sedgewick-putzi/> – 2019.01.23.

¹⁴ Révész Imre (Emery Reves) pályájáról bővebben: Barta Róbert: *Az államférfi és a világpolgár. W.S. Churchill és Emery Reves*. Máriabesnyő, 2013. (továbbiakban Barta, 2013.)

¹⁵ Judith Listowel: *This I Have Seen*. London, Fourth Impression, 1944. 214–241.

főszerkesztőjének, Vészi Józsefnek (Sárközy Máttyás dédnagyapja – B.R.) volt a lánya. A lap megbízásából Márffy-Mantuano Judit utat talált Churchill-hez.”¹⁶

Sárközy Máttyás és az interjú publikáló Lojtkó Miklós is kiemeli, hogy Márffy-Mantuano Judit mennyire meglepődött Churchill alapos tudásáról a közép-európai térség történetét illetően. Ez valószínűleg Emery Reves-nek volt köszönhető, aki folyamatosan ellátta Churchill-t Magyarországgal kapcsolatos információkkal. Reves nemzetközi sajtóügynökségén (*Cooperation Press Service*) keresztül 1937 júliusa és 1938 júliusa között a *Pesti Hírlap*, a *Pester Lloyd* és az *Újság* hasábjain tizenöt Churchill cikket jelentetett meg.¹⁷ Ugyanakkor Churchillnek ez a fajta tájékozottsága a háború végére már alig volt érzékelhető. Amikor a potsdami értekezlet során Szálin kérdést intézett Churchillhez London magyarországi szándékait illetően, a brit államférfi egyszerűen nem tudott válaszolni. Churchill ilyen irányú felkészületlensége még saját delegációjának tagjait is meglepte.¹⁸

A Judith Listowel néven tíz önálló kötetet¹⁹ publikáló újságíró irodalmi munkássága 1932-ben kezdődött, amikor angolra fordította Viski Károly néprajztudósnak a magyar parasztság népszokásairól szóló munkáját.²⁰ Későbbi szépirodalmi tevékenysége jól tükrözte pályájának alakulását és szerteágazó érdeklődését. A családi gyökereket, hátteret, egyéni életpályákat bemutató munkái (*This I Have Seen* – 1943, *The Golden Tree: The Story of Peter, Tomi and Their Family Typifies to Enduring Spirit of Hungary* – 1958) mellett nagy sikert arattak és több kiadásban is megjelentek a társasági élettel, az előkelő háztartások és szalonok vezetésével, szervezésével kapcsolatos kézikönyvei (*Manual of Modern Manners: A Practical Up-To-Date Guide For All Occasions* – 1959, reprint-1960, *The Modern Hostess: a Practical Guide to Entertaining with Ease and Economy on All Occasions* – 1961). A társadalom, a közélet, a politika és a történelem iránti mélyebb érdeklődését jelezte két munkája; az 1920-as évekbeli

¹⁶ Sárközy Máttyás: Vízszintes zuhanás. Naplójegyzetek, 2006–2007. = *Kortárs*, 2007. 7–8. sz. Online: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00117/sarkozi.htm> – 2019. 01. 23. Miklós Lojtkó: Churchill, Eden and Hungary. In: *British-Hungarian Relations Since 1848*. Eds. László, Péter; Martin, Rady London, 2004. 217–235.

¹⁷ Barta, 2013. 59.

¹⁸ John Lukacs: *A párviadal*. Bp., 1993. 362. Idézi: Bán D. András: A közép-kelet-európai brit külpolitika és Magyarország 1939–1947. In: *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Szerk. és bev. Romsics Ignác, Bp., 1995. 146.

¹⁹ *This I Have Seen* (1943), *Crusader in the Secret War* (1952), *The Golden Tree: The Story of Peter, Tomi and Their Family Typifies to Enduring Spirit of Hungary* (1958), *Manual of Modern Manners: A Practical Up-To-Date Guide For All Occasions* (1959, reprint-1960), *The Modern Hostess: a Practical Guide to Entertaining with Ease and Economy on All Occasions* (1961), *Dusk on the Danube* (1969), *The Making of Tanganyika* (1965), *Idi Amin* (1973), *The Other Livingstone* (1974), *A Hapsburg Tragedy-Crown Prince Rudolf* (1978).

²⁰ Károly Viski: *Hungarian Peasant Customs*. Bp., 1932. (Translated by Judith Márffy-Mantuano Hare Listowel)

magyar városi társadalom viszonyait rövid történetekben bemutató, *Dusk on the Danube* című 1969-ben megjelent könyve és a tragikus sorsú, Habsburg Rudolf trónörökösről szóló, nagyobb terjedelmű, monografikus feldolgozás (*A Habsburg Tragedy-Crown Prince Rudolf*, 1978.). Ez utóbbi kötet bizonyos tekintetben a Rudolf trónörökös öngyilkosságát a pszichotörténelem kutatási szempontjait és módszereit alkalmazó, későbbi történeti feldolgozások²¹ előfutárának tekinthető. Afrika iránti érdeklődése, mely különösen 1945 után erősödött föl, részben volt férjének afrikai diplomáciai kapcsolatrendszerével magyarázható, részben pedig azzal, hogy ekkor már felkérésre, tetemes honoráriumért is írt könyveket. Így született meg 1965-ben a Tanganyika függetlenségéről szóló kötet (*The Making of Tanganyika*), melyben általános optimizmussal írt az ekkor sorra önállósodó afrikai gyarmatok jövőjéről. Ez a derülátó optimizmus az Idi Aminról szóló könyvének²² 1973-as megjelenésére már szertefoszlott, mert ekkorra már nagy nemzetközi nyilvánosságot kaptak az afrikai államokban tapasztalható hatalmi visszaélések és korrupciós ügyek. A David Livingstone-ról szóló munkája (*The Other Livingstone-1974*) Judit Listowel kritikai érzékét és a hamis mítoszok iránti fenntartásait bizonyította, amennyiben meggyőzően érvelt a mellett, hogy a 19. századi viktoriánus, keresztény missziós erkölcsi elveket valló skót felfedező valójában álszent volt és sohasem látta a Viktória-vízesést, azt hallomásból írta le. A Jan Kowalewski²³-ről szóló kötete (*Crusader in the Secret War – 1952*) nem csupán egy kalandos életű lengyel hírszerzőtörténete, de tisztelgés a szovjet és németellenes lengyel emigráció előtt és gesztus Kowalewski felé, aki 1955-ig a Lady Listowel által életre hívott *East-Europe and Soviet Russia* című folyóirat főszerkesztője volt.

1939-től 1941-ig a brit Tájékoztatási Minisztérium (*Ministry of Information*) polgári előadójaként, majd 1942 és 1944 között a brit hadsereg polgári alkalm-

²¹ Itt elsősorban John T. Salvendy: *Rudolf. Egy lázadó Habsburg lélektani tükörben*. Bp., 1988. és Brigitte Hamann: *Rudolf trónörökös*. Bp., 2008. munkáira gondolunk.

²² A kötet megszületését botrányos események kísérték. Lady Listowel hat hét alatt írta meg a könyvet, akkor jelentős, 300 fontos honoráriumért. Az ugandai diktátornak annyira megnyerte tetszését a kötet, hogy meghívta az írónót egy fényűző ugandai fogadásra. Lady Listowel repülőgépe azonban az ugandai-szudáni határon kényszerleszállást hajtott végre és csak két nap múlva sikerült kimenteni az utasokat. A későbbiekben a kötet bizonyos állításai miatt peres eljárásra is sor került, melynek nyomán Lady Listowel-t pénzbüntetésre ítélték (az ugandai kormány még aranycsempészéssel is megvádolta).

²³ Jan Kowalewski (1892–1965) lengyel származású kódfejtő, katonai hírszerző, mérnök és újságíró. 1919-ben létrehozta az első lengyel kódfejtő irodát. 1920-ban Varsónál meghatározó szerepet játszott a szovjet Vörös Hadsereg fölött aratott lengyel győzelemben. Lengyelország német megszállása után előbb Franciaországban, majd Portugáliában a lengyel ellenállási mozgalom egyik vezetőjeként tevékenykedett, szorosan együttműködve a brit katonai hírszerzéssel. 1945 után Angliában telepedett le és újságíróként aktív tagja volt a kommunistaellenes lengyel emigrációnak. Életről és tevékenységéről bővebben: Nigel Cawthorne: *The History of Code Breaking*. New York, 2018. 102–104.

zottjaként Lady Listowel közvetlen kapcsolatba került a felsőbb brit kormányzati, katonai körökkel és döntéshozókkal, ami azért nem volt egyedi eset. Andrea Orzoff 2009-es munkájában hangsúlyozza, hogy: „[...] számos brit külügyminisztériumi alkalmazott szoros kapcsolatokat épített ki magyar arisztokratákkal [...] Márffy-Mantuanó Judit, Teleki Pál gróf rokona, aki Lord Listowel felesége, közvetíti Teleki különféle üzeneteit a briteknek.”²⁴ Noha Barcza György londoni magyar követ, aki jól ismerte Lady Listowelt „intelligens, de szereplésre vágyó valaki”²⁵-nek titulálta, ez talán túl sommás és elfogult ítélet volt, aminek Bán D. András szerint „[...] az lehetett az oka, hogy Teleki időnként kisebb-nagyobb feladatokkal, többnyire nem hivatalos, vagy félhivatalos közlések átadásával bízta meg rokonát, s ezekről Barcza csak utólag értesült, ha egyáltalán.”²⁶

Hasonló, informálisan működő kapcsolatokat bizonyít a brit külügyi levéltári anyagban található, 1942. szeptember 5-ei feljegyzés, miszerint Sir Robert Campbell lisszaboni brit nagykövetet ifj. báró Radvánszky Béla informálta az 1942 kora őszi magyar helyzetről, kiemelve Kállay Miklós miniszterelnök nyugatbarát politikáját.²⁷ Mindezek tükrében nem meglepő, hogy politikai kapcsolatait kihasználva Lady Listowel 1944. december 30-án levélben fordult a brit külügyminisztériumhoz, személyesen Anthony Eden külügyminiszterhez, hogy az angol külügy vesse latba befolyását magyarországi barátai megmentéséért, akiket a nyilasok bíróság elé akartak állítani. Ügyes újságírói érveléssel az egész kérdést a magyar kiugrási kísérlethez és az ország akkori súlyos helyzetéhez kötötte:

„Tisztelt Mr. Eden

Most amikor törvényes magyar kormány jött létre az oroszok által felszabadított magyar területeken, szeretném felhívni a figyelmét arra, hogy közben mi zajlik hazám németek által megszállt részén. A Szálasi bábkormány által bevezetett terror olyan durva, hogy még a német katonai hatóságokat is aggodalommal tölti el. December 28-án arról kaptam híreket, hogy a magyar külügyminisztérium teljes korábbi állományát letartóztatták. Közülük négyen személyes jó barátaim, őket rögtönítélő bíróság elé kívánják állítani és közülük Zilahy-Sebess Jenőnek már meg is volt a tárgyalása, ahol kötél általi halálra ítélték.

Őn sokkal jobban tudja, mint én, hogy a Kállay-kormány 1943 tavasza óta kapcsolatban állt a szövetséges hatalmakkal és a Lizsazonból érkező instruk-

²⁴ Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948.* Oxford, 2009. 107. jegyzet.

²⁵ Barcza György: *Diplomataemlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból 1911–1945.* Bp., 1994. 2. kötet. 265.

²⁶ Bán D. András: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941.* Bp., 1998. 180.

²⁷ The National Archives, London-Kew (továbbiakban TNA) TNA FO/371/30962 Central, 1942, Hungary, File No. 81. – with minutes of Carlile Aylmer Macartney.

cióknak megfelelően egy titkos összeesküvést szerveztek, melynek célja Magyarország háborúból történő kiléptetése és a szövetséges hatalmakhoz történő átállítása volt. Nem szükséges részletesen ismertetnem Önnek a szervezkedés részleteit és azt sem, hogy ez miért vallott kudarcot. Az akkori magyar külügyminisztériumban Ghiczy Jenő külügyminiszteren kívül három személy volt felelős a liszaboni brit követségről érkező insztrukciók megvalósításáért, Szegedy-Maszák Aladár, Bede István és Kállay Kristóf (Kállay Miklós volt miniszterelnök fia). Magyarország 1944. március 19-ei német megszállása után ezt a három fiatal diplomatát letartóztatták. A Sztójay- és Lakatos-kormányok idején Zilahy-Sebess Jenő megpróbálta tovább vinni ezt az ügyet, fenntartva a kapcsolatot Liszabonnal. Az a tény, hogy Horthy sikertelen kiugrási kísérlete után őt is letartóztatták és halálra is ítélték, azzal együtt, hogy a másik három személy március óta csak most kerül rögtönítélő bíróság elé, egyetlen irányba mutat; nagyon valószínű, hogy a németeknek és nyilas kiszolgálóiknak bizonyítékok kerültek a kezükbe arról, hogy a magyar hazafiak az ország német megszállása után is folytatták titkos akcióikat a kiugrás érdekében.

Látva azt, hogy Ófelsége kormánya mennyire elkötelezett a háborús bűnösök felkutatásában, szeretném megkérdezni Öntől, tudna-e valamit tenni, hogy nyomást gyakorolva a Szálasi-kormányra megmenthessük négy barátom életét. Egy nagyhatalom számos olyan eszközzel rendelkezik, melyekről a közvélemény semmit sem tud és én tudom, hogy az ilyen fajta beavatkozás már sok ember életét megmentette. Ebben a tragikus pillanatban, amikor a magyar főváros romokban hever és budapestiek tízezrei pusztulnak el teljesen értelmetlenül, Ön joggal kérdezheti, hogy én miért lépek fel négy fiatal élet megmentéséért. Ők azonban személyes jóbarátaim és olyan magyarok, akik nagy szerepet játszhatnak majd az új Magyarország életében.

Noha tisztában vagyok vele, hogy mennyire elfoglalt, mégis levelemhez csatolom a magyar kiugrással kapcsolatos feljegyzéseimet. Sajnos a történet nem teljes, az ezzel kapcsolatos események leírása csak 1944 július végéig tart. A feljegyzésben ('Hungarian Record') csak egyetlen személyt nevezek meg, Keresztes-Fischer Ferencet, mert ő már meghalt, Gestapósok verték agyon, felesége szeme láttára. Ami a magyar külügyminisztériumot illeti, a szövetséges hatalmak ügyét az a már említett négy személy képviseli, akiknek sorsa jelenleg hajszálon függ. Kérem, ha módjában áll, segítsen.

Őszinte tisztelője

Judith Listowel²⁸

²⁸ TNA FO/371/48461 Southern, File No. 26. R.. 305/26./21. A file-ban található Judith Listowel levelet a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.

A levélben tehát Zilahy-Sebess Jenőről, Szegedy-Maszák Aladárról, Bede Istvánról és Kállay Kristófról²⁹ volt szó, akik mindannyian Márffy-Mantuano Judit angolbarát szűkebb köréhez tartoztak. Effektív brit tiltakozásnak az ügy kapcsán nem maradt fenn nyoma, viszont Anthony Eden külügyminiszter 1945. január 15-én egy rövid levélben udvariasan, de határozottan visszautasította a brit közbenjárást „[...] Nagyra értékelem a magyarok sorsa iránt érzett szimpátiáját, de sajnos Öfelsége kormánya semmit sem tehet értük. Még ha esetleg módunk is nyílna arra, hogy valamilyen módon nyomást gyakoroljunk a Szálasi-kormányra, nagyon nehéz lenne ezt azzal magyarázni, hogy mindezt négy személy érdekében tesszük. Annál is inkább, mert jelenleg magyarok százai, vagy ezrei vannak hasonló helyzetben [...]”.³⁰ Végül az említettek mindegyike „megúsztá” a nyilas uralmat, bár Szegedy-Maszák Aladár megjárta a dachau-i koncentrációs tábort. Lady Listowel lankadatlan aktivitását jelezte következő akciója. A *The Economist*-ban közzétett, 1945. január 13-ai olvasói levelében nyíltan megvédte Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Kormány miniszterelnökét a német és nyilas kollaboráció vádjaival szemben és a magyar helyzet téves bemutatásával vádolta meg a tekintélyes és befolyásos brit sajtóorgánum szerkesztőjét: „Uram, ön a december 30-ai számban úgy jellemzi a Debrecenben létrejött Ideiglenes Magyar Kormányt, mint a helyi darlanisták és a baloldali pártok furcsa koalícióját. Darlanhoz hasonlítja Dálnoki Miklós Béla tábornokot, a nagy tiszteletnek örvendő magyar katonát, aki már a müncheni szerződés idején is kifejezte nyílt németellenes álláspontját? Vörös János tábornokot is hozzá hasonlítja, aki a náciik börtönéből szabadulva végrehajtotta Horthy proklamációját, átállt a Vörös Hadsereg oldalára és harcot hirdetett a németek ellen? Vagy esetleg Teleki Géza grófra gondol, akinek az apja a néhai Teleki Pál miniszterelnök 1941 áprilisá-

²⁹ Zilahy-Sebess Jenő jogász, 1936-tól a magyar külügyminisztérium tisztviselője, 1942 és 1943 között a külügyminisztérium sajtóosztályának irányítója. 1943 és 1944 között a brassói magyar konzulátus vezetője. 1944 végén a nyilasok letartóztatták. A háború után Argentínába emigrált. Szegedy-Maszák Aladár közgazdász, 1928 és 1937 között a magyar külügyminisztérium alkalmazottja, 1937 és 1942 között a berlini magyar követség titkára, 1943–44-ben a külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. Magyarország német megszállása után letartóztatták, majd Dachauba deportálták. 1945 és 1947 között washingtoni magyar követ, majd az Egyesült Államokba emigrált. Visszaemlékezése: Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz*. Bp., 1996. Bede István diplomata, szerkesztő, 1929-től a magyar külügyminisztérium alkalmazottja, 1943 és 1944 között a külügyminisztérium sajtóosztályának a vezetője. 1947 és 1948 között londoni magyar követ. Londonból nem tért haza, előbb az angliai magyar emigráció aktív tagja, majd 1955-től 1974-ig a müncheni székhelyű Szabad Európa Rádió szerkesztője és a szerkesztőség vezetője. Kállay Kristóf diplomata, Kállay Miklós miniszterelnök fia, 1942 és 1944 között magántitkára. 1946-ban Rómába emigrált és az ENSZ élelmezési szervezetének (FAO) tisztségviselőjeként, valamint a Máltai Lovagrend vatikáni nagykövetségént tevékenykedett. 1997-ben családjával hazatelepült és Nyíregyházán megalapította a Kállay gyűjteményt.

³⁰ TNA FO/371/48461 Southern, File No. 26. R. 305/26./21. A file-ban található Eden levelet a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.

ban inkább a halált választotta, minthogy engedélyezze a német csapatok áthaladását Magyarországon? Személye minden magyar ember számára a mártíromság szimbóluma, fia az elismert tudós a magyar konzervatív politikusok egyik legjobbjá. A *The Economist* magyar belpolitikával kapcsolatos tájékozatlanságát az is jelzi, hogy fogalmuk sincs a magyarok mélyen gyökerező alkotmányos hagyományairól, ami miatt sohasem tisztelnének egy illegitim kormányt. A Dálnoki Miklós Béla vezette kormányt az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége nevezte ki, ez a testület jelenleg a magyar szuverenitás letéteményese. A *The Economist* semmit sem tud a magyar helyhatósági választások nagy hagyományairól. Az oroszok által felszabadított országrészen ezeket a választásokat titkos szavazással nemrégén sikeresen megtartották. Jellemzően nem a régi rendszer szélsőséges hívei nyertek mandátumokat, hanem azok a személyek, akik a magyar nép igazi akarátát képviselik. A választásokkal kapcsolatban Magyarországon a szovjet katonai hatóságok Molotov ígérete szerint jártak el, miszerint a szovjetek nem avatkoznak azon országok belügyeibe, melyeket katonai megszállás alatt tartanak. Üdvözlettel, Judith Listowel”³¹

A *The Economist* szerkesztőjének válasza rámutatott arra, hogy Lady Listowel mennyire szubjektíven tekint az eseményekre és ő sem rendelkezik pontos információkkal: „A *The Economist* Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Magyar Kormány miniszterelnökét helyi Darlan-ként aposztrofálta. Lady Listowel valószínűleg nincs tisztában a darlanizmus jelentésével, vagy elfelejtette, hogy milyen szerepet játszott Darlan admirális. Francia katonaként ő is nagy tiszteletnek örvendett, aki miután a németekkel kollaborált, átállt a szövetségesek oldalára. Mindenesetre, ellentétben Horthyval ő nem vált Hitler utolsó szövetségesévé. A magyar választásokkal kapcsolatos érvelése sem állja meg a helyét. A Debrecenben létrejött Ideiglenes Nemzetgyűlés jogi státusza csak egy politikai fikció, mert nem parlamenti választások alapján jött létre. Az üdvözlendő, hogy a helyhatósági választások titkos szavazás alapján zajlottak le, de jó lenne tudni azok eredményeit és azt is, hogy a nemzetgyűlésben szereplő pártok milyen szavazati arányokat értek el. Ezen a ponton a *The Economist* elfogadja, hogy hiányosak az információi, mert a választások részletes eredményeit mindezekig hivatalosan nem tették közzé. Ugyanezért Lady Listowel információi a magyar belpolitikát irányító igazi erőkről szintén bizonytalanok.”³² A *The Economist* szerkesztői válaszával jórészt megegyező kommentárt fűzött az ügühöz a Foreign Office ekkori első számú Magyarország szakértője, a neves történész Carlile Aylmer Macartney

³¹ TNA FO 371/48461, Southern, 1945, Hungary, File NO. 26.-with minutes of Carlile Aylmer Macartney. Judith Listowel olvasói levelét a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.

³² TNA FO 371/48461, Southern, 1945, Hungary, File NO. 26.-with minutes of Carlile Aylmer Macartney. A *The Economist* szerkesztői válaszát a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.

is, aki 1942 és 1946 között szinte minden magyar tárgyú külügyi dokumentumot ellátott jegyzeteivel és megjegyzéseivel.³³

1944 és 1954 között az egyre inkább írói tevékenységet folytatató Lady Listowel az élesen szovjet és kommunistaellenes *East Europe and Soviet Russia* című hetilap kiadásával a szovjet blokkban is feketelistára került, hasonlóan ahhoz, ahogyan 1932 után a náci Németországban is nemkívánatos személynek nyilvánították. A hetilap, mely az 1944-ben a Foreign Office-ban belső használatra kiadott *Soviet Orbit* című sajtószemle folytatásának tekinthető nem csupán hidegháborús szócső volt, de folyamatosan gúnyolta a szovjet rendszert.³⁴ A 41 országban terjesztett hetilap egyik számában például a „Butaság Akadémiája” (*Academy of Nonsense*) címmel közöltek írást, miszerint a szovjet tudományos akadémia egy hölgy tagja meg van arról győződve, hogy 150 évig lehet élni, hogyha mindennap pezsgőfürdőt veszünk.³⁵

Lady Listowel öccsét, Márffy-Mantuano Tamást 1948-ban politikai okokból eltávolították a magyar külügyminisztériumból, aki ezek után az emigrációt választotta és emiatt nővérével együtt hamarosan a magyar állambiztonság látókörébe került. Ötvös István, a Márffy-Mantuano Tamás sikertelen szervezési kísérletéről szóló tanulmány szerzője kiemeli, hogy 1953-ban a magyar állambiztonság megállapította és tényként kezelte azt, hogy Lady Listowel nem csupán a Londonban élő magyar fasiszta emigráció központi alakja, de a brit titkosszolgálat embere is és angol nyelvű folyóirata folyamatosan rágalmazza Magyarországot.³⁶ Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) londoni rezidentúrája³⁷ el is kezdte Lady Listowel és a folyóirat szerkesztőségének megfigyelését és ezzel párhuzamosan itthon adatokat próbáltak felkutatni Lady Listowel-re vonatkozóan. Ennek során Ignóus Páltól, a Nyugat alapítójának fiától vettek fel vallomást, akit koholt vádak alapján 1950-ben a Szakasits Árpád és társai elleni perben tizenöt év fegyházbüntetésre ítélték. A vélelmezhetően kikényszerített vallomás szerint Judit Listowel a háború alatt a Horthy-rendszer híveként tevékenykedett London-

³³ Carlile Aylmer Macartney ekkori tevékenységére: Barta Róbert: Történész a Foreign Office szolgálatában: C.A. Macartney (1895-1978) tevékenysége és írásai Magyarországról. In: *Diplomata írók-író diplomaták*. Szerk. Bárány Attila – Pusztai Gábor, Debrecen, 2018. 131–146.

³⁴ Erről bővebben: John Jenks: *British Propaganda and News Media in the Cold War*. Edinburgh, 2016. 27–61. 108.

³⁵ Judith, Countess of Listowel=*The Telegraph*, 22, July, 2003. Online: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html>–2018.09.24.

³⁶ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL) 3.2.4 K-1019, 10–11. Feljegyzés, 1953. július 2. Idézi: Ötvös István: Államvédelem a kalapszalonn nyomában. Márffy Mantuano Tamás sikertelen szervezési kísérlete. Kommentár, 2012. 2. sz. Online: http://kommentar.info.hu/iras/2012_2/allamvedelem_a_kalapszalonn_nyomaban–2019.01.22. (továbbiakban Ötvös, 2012.)

³⁷ Az Angliában működő 1945 utáni magyar hírszerzésről bővebben: Rainer M. János: Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből, 1957–1967. In: *1956-os Intézet Évkönyv IX*. 2001., 69–86.

ban és nemcsak a kormánypárti-konzervatív körökkel, hanem munkáspárti politikusokkal is kapcsolatban állt.³⁸ Lady Listowel szerteágazó angliai társadalmi kapcsolati hálója miatt Ignótus Pál szerint ez a kör eléggé változatos volt. A Daily Herald egyik szerkesztőjével, Barcza György volt londoni követtel, az Amerikai Magyar Nemzeti Bizottmány irányítóival állandó kapcsolatban volt, így a már említett Szegedy-Maszák Aladár mellett Eckhardt Tibort is jól ismerte. A szociáldemokrata Peyer Károly köréhez sorolt néhány személy mellett az angliai emigrációja előtt a Katonapolitikai Osztály helyettes vezetőjeként tevékenykedő Kruchina Viktor, valamint Sztankovich Viktor, a háború alatti brit hírszerzés magyarországi ügynöke is helyet kapott Lady Listowel politikai szalonjában. Sir Ian Jacob tábornok, a BBC európai-kontinentális és tengeren túli kimenő adásainak politikai ellenőre szintén ebbe a körbe tartozott, s mindez némileg alátámasztotta Lady Listowel feltételezett brit titkosszolgálati kapcsolatait. Ignótus Pál szerint ebben a körben mindenki valamilyen mértékben klerikális volt és a külpolitika terén mindannyian egyetértettek abban, hogy Nagy-Britanniát és Németországot a háború után meg kell békíteni, akár úgy is, hogy kommunista-ellenes alapon támogatják a német újjáépítést és újrafelfegyverkezést.

Az Ignótus-féle feljegyzésből képet alkothatunk a londoni magyar követség felé irányuló szálak tekintetében is. Lady Listowel kapcsolatban állt Szabó Tamás követségi titkárral, akit Nagy Ferenc volt miniszterelnök bizalmasának tartott, és aki a Magyar Testvéri Közösség-ügy kirobbanása, valamint Nagy Ferenc lemondása után 1947 nyarán disszidált. Luby Géza követségi titkár, Bede István követ bizalmasa szintén Lady Listowel belső köréhez tartozott, annak ellenére, hogy Bede viszonya Szabó Tamással nem volt felhőtlen. A későbbiekben a Luby Gézát felváltó Pulay Gábor is feltűnt Lady Listowel környezetében, ami azt bizonyítja, hogy a követségen lezajlott személyi változások ellenére Judith Listowel folyamatos információkhoz jutott a magyar külképviseletről. Emiatt személye mindenképpen gyanússá vált. Ráadásul a későbbiekben Chornoky Viktor, Tildy Zoltán veje, az ellene zajló eljárás egyik kihallgatása során azt közölte, hogy Tildy Zoltán külföldre távozása ügyében Judith Listowel-el is levelezett.³⁹ Judit Listowel 1945 utáni angliai tevékenysége nem csupán a magyar kommunista rendszernek okozott problémát, de Moszkvának is, hiszen a *Soviet Orbit* és az *East Europe and Soviet Russia* című sajtóorgánumok, ha döntő módon nem is, de valamennyire mégis ellensúlyozták és csökkentették a külföldre irányuló szovjet propaganda hatását és segítették a nyugat-európai és amerikai közvéleményben, valamint a kelet-európai emigráció körében a szovjetellenes gondolkodás megerősödést. Ezért Judith Listowel semlegesítését, de legalábbis megfigyelését a magyar állambiztonság öccse beszerzésével kívánta elérni, akit csa-

³⁸ ÁBTL 3.2.4 K-1019, 47–65. Ignótus Pál feljegyzése a börtönben, 1950. Idézi: Ötvös, 2012.

³⁹ A Chornoky Viktor elleni perről részletesen: Szücs András: *Az akasztófa két oldalán. Chornoky Viktor és Szász Béla*. h. n., 2007. 110. Idézi: Ötvös, 2012. 7. jegyzet

ládegysítési kérelme ürügyén próbáltak megszarolni. Az állambiztonsági iratok alapján a beszerzési fedőnévén „Ajtay”-ként említett Márffy Tamásról 1952 óta gyűjtöttek információkat. Egy 1954-es állambiztonsági jelentés szerint: „[...] Az ügygel két éve foglalkozunk, mivel Magyarországon élő 9 éves fiúgyermekén és apósán keresztül lehetőségünk van vele kapcsolatot felvenni és rajta keresztül a nővére által irányított objektumról fontos hírszerzést szerezhetünk. Céljük, hogy gyermekét és apósát magukhoz kivehessék Londonba [...]”.⁴⁰ A cél tehát az volt, hogy testvérén keresztül – Magyarországon tartózkodó kisleány kiutazási engedélyének megtagadásával zsarolva – megismerjék Judith Listowel politikai szalonját és befolyásolják a *Soviet Orbit* című lapot. Márffy Tamás beszerzése végül okafogyottá vált, mert 1954 őszén a *Soviet Orbit* és az *East Europe and Soviet Russia* kiadása terjesztési nehézségek miatt megszűnt. Ugyanakkor Judit Listowel ez ügyben hatékonyan gyakorolt nyomást a magyar hatóságokra, kihasználva volt férje munkáspárti politikai kapcsolatait. Ennek eredményeképpen a budapesti angol követség 1955-ben távozó első titkára a magyar külügyminisztériumban tett búcsúlátogatása során Márffy-Mantuano Tamás fiának függőben lévő ügyét is megemlítette és ezzel egyidőben Lord Listowel még levelet is küldött Rákosi Mátyásnak. Ennek következtében a magyar kémelhárítás kínosan magyarázzkodó igazoló jelentést volt kénytelen írni a belügyminiszternek és Rákosinak, majd 1955-ben az ügyet végleg lezárták. Márffy-Mantuano Tamás fiát végül 1956 tavaszán külön engedéllyel kiengedték az országból.⁴¹ Az 1956-os forradalom idején Judith Listowel az osztrák-magyar határhoz utazott és a határon átszökve Budapestre próbált eljutni. Egy sofőr azonban figyelmeztette, hogy a szovjet katonák válogatás nélkül lőnek mindenkire, így visszatért osztrák területre. A forradalom leverése után meglátogatta a magyar menekültek ausztriai táborait és a velük készült interjúkból készült hosszabb írását az amerikai *Saturday Evening Post* két részletben közölte. Ebben a cikkében és a későbbiekben is úgy vélte, hogy a Nyugat túlságosan el volt foglaltva az ugyanakkor zajló szuezi válsággal és ezért nem érzékelték a magyar forradalom igazi üzenetét, miszerint az „emberek lelki erejét nem lehet megtörni.”⁴² Ezek után érthető, hogy magyarországi beutazását egészen 1964-ig megtagadták, így az 1980-as évek végéig inkább Lengyelországot látogatta. Noha a rendszerváltás után többször is járt Magyarországon, sőt az államosított családi vagyon után némi kárpótlásban is részesült, igazán mindvégig az Egyesült Ki-

⁴⁰ ÁBTL 3.2.4 K-1019, 74–75. Jelentés, 1954. március 26., BM II/1. alosztály. Idézi: Ötvös, 2012. 9. jegyzet

⁴¹ A *The Telegraph* információi alapján 1956-ban Judith Listowel beszélt rá sógornőjéről, hogy levélben egyenesen Hruscsovhoz forduljon fia ügyében. In: *The Telegraph*, 22, July, 2003. Online: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html> – 2018.09.24.

⁴² Judith Listowel: Hungary's Terrible Ordeal. = *Saturday Evening Post*, Jan 5, 1957. 22–23. Jan 12, 1957. 26–27.

ráltságban fejtett ki intenzív magyarbarát tevékenységet. Az *Anglo-Hungarian Society* és az *Oxford-Hungarian Society* rendezvényeinek aktív látogatója volt és rendszeresen megjelent a londoni magyar követség és a magyar kulturális központ március 15-ei és október 23-ai megemlékezésein is. Erről Sárközy Mátyás is említést tesz naplójegyzeteiben: „[...] *Lady Listowel négy éve, kilencvenkilenc éves korában még eljött a magyar nagykövetség március 15-i ünnepségére. Az állófogadáson mindössze két szék árválkodott a fal mellett, az egyikre letelepedett Határ Győző, a másikra Márffy Judit. Maga kicsoda? – kérdezte éles fisztulahangján Győzőtől az öreg hölgy. Határ Győző író vagyok – hangzott a válasz. Hiába mondja. Már megint nem működik a hallógépem – legyintett a grófné.*⁴³ Márffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) három nappal századik születésnapja után, 2003. július 15-én hunyt el⁴⁴ angliai otthonában.

ÖSSZEZÉS

Márffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) életpályája, tevékenysége arra példa, hogy a 20. század első felében a magyar arisztokrácia köreiből már kikerültek olyan egyéniségek, akik szembeszálltak a társadalmi konvenciókkal, polgári, sokak által megvetett foglalkozást választottak (újságíró), akkoriban modernnek számító tudományokkal foglalkoztak (közgazdaságtan, szociológiai) és fontosnak tartották a külföldi tanulmányokat. Ez utóbbi azért nem állt távol a magyar arisztokrácia értékrendjétől, mint ahogyan a katolicizmus hagyománytisztelete sem, ami sokukat nem gátolt abban, hogy radikálisabb, liberális-baloldali eszmékkel is rokonszenvezzenek. Mindezt Márffy-Mantuano Judit esetében több szempontból is szokatlan pályáiv keretezte, hiszen házassága William Hare-el már az 1930-as évek közepétől kiszakította őt a magyar arisztokrácia hagyományos világából. Folyamatos utazásai és újságírói munkája során nem csupán a korszak híres politikusával, közéleti személyiségeivel került személyes kapcsolatba, de vilásképe, gondolkodásmódja is kiformalódott. Konzervativizmusát, mélyen megélt hívő katolikusságát otthonról hozta, ami számára összeegyeztethető volt a mérsékelt reformok és változások elfogadásával, valamint a modern, karriert építő nőideál nyílt felvállalásával. Náci-, fasizmus- és bolsevizmus ellenessége egyértelműen arra predesztinálta, hogy 1945 előtt a Horthy-rendszer nyugatbarát elitjéhez kapcsolódjon. Angliai tevékenységével megkísérelte a

⁴³ Sárközy Mátyás: Vízszintes zuhanás. Naplójegyzetek, 2006-2007. = *Kortárs*, 2007. 7-8 sz. Online: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00117/sarkozi.htm> – 2019.01.23.

⁴⁴ Lady Listowel egyetlen lánya, Lady Deirdre Mary Hare 1955-ben ment férjhez John Richard Brinsley Norton-hoz, Grantley hetedik bárójához. A házasságból két fiú született; 1956-ban Richard William Brinsley Norton a bárói cím örököse, majd 1960-ban Francis John Hilary Norton. Online: https://www.findagrave.com/memorial/83268685/john-richard_brinsley-norton – 2019.01.30.

számára fontosnak tartott magyar érdekeket képviselni, különösen a háború évei alatt, amikor valószínűsíthetően kapcsolatba került a brit polgári és katonai hírszerzéssel. 1945 után intranzigens antikommunizmusa és szovjetellenessége világosan kijelölte helyét a hasonlóan gondolkodó angliai magyar emigránsok között. Az írói munkásságával is nevet szerzett Judith Listowel szervesen beépült a brit arisztokrácia köreibé, de ez számára nem jelentette a teljes asszimilációt. Ahogyan a *The Telegraph* nekrológja is hangsúlyozta, élete végéig harcos magyar hazafi maradt.⁴⁵ Lady Listowel számos alkalommal csak közvetítőként és a háttérből, de mégis fontos szerepet töltött be abban, hogy az 1945 előtti időszak magyar politikai elitjének angolbarát része egyáltalán megjelenhetett az akkori brit politikai, külpolitikai döntéshozatal látóterében.

⁴⁵ *The Telegraph*, 22, July, 2003. Online: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html>–2018.09.24.